

Доступ насельніцтва да інфармацыі наогул, а да бібліятэчных фондаў у прыватнасці, — адзін з важнейшых паказчыкаў узроўню развіцця грамадства, яго здольнасці разумна вырашаць свае праблемы. Не менш важным з'яўляецца і наяўнасць у краіне адэкватных фондаў, да якіх забяспечваецца такі доступ.

ФАРМІРАВАННЕ ФОНДУ НАЦЫЯНАЛЬНАГА ДАКУМЕНТА У КОНТЭКСЦЕ ГРАМАДСКІХ ПЕРАМЕН

Фонды Нацыянальнай

бібліятэкі Беларусі (НББ), буйнейшага інфармацыйнага цэнтара нашай дзяржавы, — гэта і духоўная скарбніца народа, і беспамылковы індикатар яго інтэлектуальнага патэнцыялу і маральнага здароўя. Універсальныя па сваёму зместу, яны ўключаюць 7,5 млн. адзінак захоўвання на розных відах носьбітаў — ад пергаменту да аптычных дыскаў. Асаблівую каштоўнасць уяўляе паўмільённая калекцыя нацыянальнага дакумента і беларусікі, створэнне якой пачалося ў 1922 г., практычна з дня заснавання Бібліятэкі.

Збор друкаваных помнікаў культуры з'яўляецца прырытэтнай задачай нацыянальнай бібліятэкі кожнай краіны свету. Усведамляючы сваю гістарычную адказнасць за захоўванне і вычарпальна поўнае папаўненне фонду нацыянальных інфармацыйных рэсурсаў, галоўную стратэгічную мэту сваёй дзейнасці Бібліятэка бачыць у паслядоўным і руплівым зборы ўсіх друкаваных выданняў, найбольш каштоўных рукапісных матэрыялаў і іншых носьбітаў інфармацыі, створаных на тэрыторыі Беларусі, а таксама за яе межамі, але звязаных з краінай зместам, паходжаннем аўтараў ці выдаўцоў. Свае намаганні мы накіроўваем у першую чаргу на забяспечэнне аператыўнасці і паўнаты паступлення 2-х абавязковых бясплатных экзэмпляраў (АБЭ), на аснове якіх і фарміруецца дакументальны фонд нацыі.

Аналіз прабелаў у складзе АБЭ праводзіцца ў адпаведнасці з Лістамі дзяржаўнай рэгістрацыі Нацыянальнай кніжнай палаты РБ. На сённяшні дзень гэта адзіная верагодная, але, на жаль, толькі адносна поўная крыніца інфармацыі аб друкаванай прадукцыі беларускіх выдавецкіх устаноў (на 31.12.1997 г. іх налічвалася 1.440, на 1.04.1998 г. — 263) і паліграфпрадпрыемстваў краіны (адпаведна ў 1997 г. — 361; у 1998 г. — 147). Выяўленыя лакуны дазваляюць вызначыць парушальнікаў Пастановы Кабінета Міністраў РБ (24.06.1996 г.) “Аб парадку рассылак абавязковых бясплатных і платных экзэмпляраў друкаваных выданняў”.

Трэба адзначыць, што кардынальныя перамены апошніх гадоў, узнікненне вялікай колькасці недзяржаўных выдавецкіх устаноў і паліграфпрадпрыемстваў адмоўна паўплывалі на сістэму рассылак АБЭ. Нягледзячы на актыўную дзейнасць НББ па пошуку своєчасова неатрыманых выданняў, усё часцей мы сутыкаемся з фактамі свядомага ігнаравання сістэмы АБЭ, што пераважна звязана з нежаданнем бязвыплатна перадаваць сваю прадукцыю ў бібліятэчныя фонды.

Сённяшнія паслядоўнікі Скарыны ніяк не хочуць усвядоміць, што кніга, часопіс, газета — гэта не толькі крыніца набыцця іх першаснага капіталу, гэта, перш за ўсё, састаўная частка калекцыі нацыянальных інфармацыйных рэсурсаў.

На жаль, сёння бягучыя праблемы друкаванай прадукцыі беларускіх выдавецкіх устаноў у фондах Нацыянальнай бібліятэкі складаюць да 10 % ад агульнай колькасці выданняў, зарэгістраваных Нацыянальнай кніжнай палатай. Сітуацыю пагаршае і адсутнасць у краіне поўнай і верагоднай сістэмы інфармацыі аб навінках кнігавыдання і выдавецкіх перспектывных планах. Сістэма інфармацыйнага забяспечэння “Books in Print” ужо даўно зарэкамендавала сябе на неабсяжным заходнім кніжным рынку. Робіць яна усё больш упэўненыя крокі і ў Расіі. Нам здаецца, што стварэнне аналагічнай спецыялізаванай сістэмы ў Беларусі дазволіла б наладзіць неабходную аператыўную сувязь паміж выдавецтвамі, паліграфпрадпрыемствамі, кнігагандлем і бібліятэкамі. Такія сувязі былі б узаемавыгаднымі для ўсіх бакоў.

Пастаянны аналіз прабелаў дазволіў нам выздзяліць шэраг найбольш праблемных крыніц камплектавання:

- беларускія выдавецкія ўстановы, якія друкуюць сваю прадукцыю за межамі Беларусі (“Інтэрдайджэст”, “Белфакс”, “Тэле-Медыя” і інш.);
 - тэрытарыяльна аддаленыя ад Мінска друкарні і паліграфпрадпрыемствы (абласныя друкарні гарадоў Віцебска, Магілёва, Брэста, Гомельская фабрыка “Палесдрук”, Наваполацкая, Слуцкая, Габруйская друкарні і г.д.);
 - абласныя вышэйшыя навучальныя ўстановы (Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт транспарту ў Гомелі, Магілёўскі педагагічны інстытут, Беларуская сельскагаспадарчая акадэмія ў г. Горкі);
 - навукова-даследчыя інстытуты, а таксама ведамствы, якія друкуюць свае матэрыялы вельмі малымі тыражамі, часта за кошт аўтараў (Інстытуты НАН Беларусі, Беларускі інстытут інфармацыі і прагнозу і інш.);
 - выдавецкія ўстановы, якія выкарыстоўваюць новыя тэхналогіі, у прыватнасці камп’ютэрную вёрстку (агенцтва БТН — штотыднёвік “Капітал-эксперт”, рэдакцыя газеты “Беларускі рынак” — штотыднёвік “De jure”, “Trader” і інш.).
- Усе пералічаныя ўстановы з’яўляюцца хранічнымі парушальнікамі сістэмы рассылак АБЭ. Яны альбо зусім не дасылаюць свае выданні ў НББ, альбо прысылаюць іх у недастатковай колькасці (1 экзэмпляр замест належных 2-х). У сувязі з адзначанай трывожнай тэндэнцыяй у пачатку 1998 г. Бібліятэка звярнулася ў Дзяржкамдрук РБ з просьбай узмацніць кантроль за рассыла-

АЛЕНА
СІВАКОВА

кай выдавецтвамі і друкарнямі абавязковых экзэмпляраў усіх выданняў. Зроблены ўжо першыя грунтоўныя крокі ў гэтым напрамку.

Спадзяёмся, што сітуацыю палепшыць далейшая распрацоўка заканадаўчай базы. Маецца на ўвазе прыняцце Закона РБ "Аб абавязковым экзэмпляры", дзе неабходна дасць выразна акрэсліць сістэму штрафных санкцый за парушэнне тэрмінаў і паўнаты дастаўкі АБЭ. Зараз ідзе дэталёвае прафесійнае абмеркаванне праекта Закона, у якім прымаюць удзел прадстаўнікі Нацыянальнай кніжнай палаты, НББ, а таксама вядучых галіновых бібліятэк краіны. У ходзе гэтай работы вывучаецца вопыт Расіі, Польшчы, Францыі і іншых краін, зроблены пераклады з замежных моў адпаведных заканадаўчых актаў.

У другой палове 1997 г. была адноўлена сістэма платнага рэспубліканскага экзэмпляра. У сувязі з кароткім тэрмінам функцыянавання было б яшчэ заўчасна рабіць канчатковыя вывады аб яе эфектыўнасці, але па выніках 1997 г. ужо відавочны галоўны недахоп: невялікая колькасць паліграфірадпрыемстваў (рэальна іх лічба складае не больш за 5—6), якія накіроўваюць сваю прадукцыю ў ДП "Бібліятэчны калектар".

Вяртаючыся да праблемы забеспячэння вычарпальнай паўнаты калекцыі нацыянальнага дакумента, трэба зазначыць, што АБЭ беларускіх друкаваных выданняў складае толькі дзесятую частку ад агульнага аб'ёму ўсіх новых паступленняў у фонды НББ. Каналамі набываць дадаткова неабходных беларускіх выданняў, сярэдняя экзэмплярнасць якіх у бібліятэчных фондах складае тры адзінкі, з'яўляюцца купля, абмен, дар.

Сучасныя рэаліі паставілі Бібліятэку, установу традыцыйна некамерцыйную, перад неабходнасцю напружаных пошукаў механізмаў прыстасавання да новай сітуацыі на кніжным рынку нашай краіны. Так, у ходзе наладжвання максімальна выгадных узасмаадносін са структурамі, якія дзейнічаюць у адпаведнасці з рыначнымі законамі, мы былі вымушаны значна перамеркаваць аб'ёмы літаратуры, якая набываецца з розных крыніц. Асноўнымі прынцыпамі новага арганізацыйна-тэхналагічнага рэжыму камплектавання сталі: пастаяннае маркетынгавае вывучэнне кніжнага рынку, набываць выданняў у выдавецкіх установах, па магчымасці мінаючы пасрэднага. Умяшчэнне прамога супрацоўніцтва "выдавецтва — бібліятэка" пазыўна адбываецца і на колькасці дакументаў, якія НББ атрымоўвае ў якасці дара (у 1997 г. — 3260 экз., у I квартале 1998 г. — 2813 экз.), і на вырашэнні праблемы папаўнення неатрыманых своечасова АБЭ.

Выходзячы на кантакты з выдавецкімі ўстановамі, мы імкнемся паўплываць на грамадскую свядомасць, маральную адказнасць непасрэдных творцаў друкаванай прадукцыі. Інфармацыя аб іх правах і лютых (бесплатнай публікацыі звестак аб выданных дакументах у дзяржаўных бібліяграфічных паказальніках, уключэнні іх у электронныя базы даных і, нарэшце, аб гарантыі іх вечнага захавання ў нацыянальных кнігасховішчах) дазваляе нам знайсці разуменне ў аўтараў, канкрэтных выдаўцоў, якія нярэдка з'яўляюцца і актыўнымі карыстальнікамі Бібліятэкі. Каму, як не ім, усведамляць глыбокую сувязь трыяды "выдавец — бібліятэка — чытач". Тут усё ўзаемзвязана: не будзе суграмадзян, што чытаюць і пішуць, не будзе і для каго выдаваць літаратуру.

Паўнаўраўнаважанае, мэтанакіраванае фарміраванне фонду нацыянальнага дакумента і экстрэмерыкі (беларусікі) немагчыма сёння ўявіць без дакументальных друкаваных і рукапісных помнікаў, створаных беларускай дыяспарай у розных кутках свету. Гэта здабыткі духоўнай дзейнасці як этнічных беларусаў у краі-

нах блізкага замежжа, так і тых суайчыннікаў, каго ў розныя часы лёс раскідаў амаль па ўсіх кантынентах. Пры папаўненні збору выданняў беларускага замежжа (як часткі ўсёй калекцыі нацыянальнага фонду) НББ кіруецца наступнымі прынцыпамі: імкненне да паўнаты, адлюстраванне разнастайнасці светапоглядаў аўтараў, шматгаліновасць, відавочная разнастайнасць. Асноўнымі каналамі набываць гэтых дакументаў з'яўляюцца дар (З. і В. Кіпелі, М. Беламук, К. Акула і інш.) і міжнародны кнігаабмен з адпаведнымі суполкамі, рэдакцыямі часопісаў і г.д. Трэба дадаць, што міждзяржаўны кнігаабмен актыўна выкарыстоўваецца намі ў апошні час і для набывання выданняў, тэматычна звязаных з Беларуссю, якія выходзяць у Расіі, на Украіне і г.д.

Глыбокі сацыяльны, геапалітычны і эканамічны трансфармацыі апошніх гадоў выклікалі прыкметныя змены структуры кнігавыдання:

- рэзкае памяншэнне колькасці навуковых выданняў (значная частка якіх з'яўляецца на свет не ў сталічных дзяржаўных выдавецтвах, а на перыферыі, у невялікіх прыватных выдавецкіх установах);

- з'яўленне пэўнай колькасці кніг, выданных на сродкі аўтараў, дзяждаступных для камплектавання і бібліяграфічнага ўліку;

- скарачэнне тыражоў, што таксама звужае магчымасці камплектавання (сяродні тыраж беларускай кнігі не перавышае адну тысячу экзэмпляраў, для навуковых выданняў звычайнай з'явай становіцца тыраж 100—200 экзэмпляраў);

- невынішчальнае "пірацтва", з'яўленне вялікай колькасці перадрукоўкаў заходніх аўтараў (часам псеўдааўтараў), а таксама аднайменных назваў кніг, выданных адначасова рознымі выдавецтвамі.

Наступныя даныя дзяржаўнай статыстыкі красамоўна характарызуюць агульную сітуацыю ў кнігавыдавецтве Беларусі: у 1997 г. усяго было выдадзена 5331 назваў кніг, 930 назваў перыядычных выданняў. Толькі 14,9 % ад агульнай лічбы — гэта прадукцыя дзяржаўных выдавецтваў. На беларускай мове выдадзена 682 кнігі, на рускай — 4375, на замежных мовах — 274 кнігі.

Як сьведчае ў сваім інтэрв'ю "Беларускай газеце" (№ 7 за 1998 г.) старшыня Дзяржкамдруку РБ М.В. Падгайны, сёння паліграфірадпрыемствы краіны на 80 % перапоўнены заказамі выдавецтваў Расіі, Польшчы, Германіі. Пераважная большасць гэтых выданняў, якія ў складзе абавязковага экзэмпляра таксама паступаюць у Бібліятэку, гэта так званая "камерцыйная літаратура" — кнігі сентыментальнага, вострасюжэтнага жанру; скандальныя мемуары; рэлігійная, эзатэрычная літаратура; наспех скампіляваныя "даведнікі" і "энцыклапедыі" вельмі сумніўнай навукова-інфарматыўнай якасці.

Камерцыйны стымул абастрыў праблему якасці папаўнення бібліятэчнага кнігасбору. У сваёй практыцы мы ўсё часцей сутыкаемся з супярэчнасцю паміж важнейшай функцыяй нацыянальнай бібліятэкі (фарміраванне вычарпальна поўнай калекцыі ўсяго, што друкуецца на тэрыторыі дзяржавы) і духоўнай місіі бібліятэкі, яе роллю ва ўмяшчэнні здаровых цэнсальных арыенціраў грамадства.

Новая сітуацыя, у якой адбываецца ў сучасны момант камплектаванне, прадывідала нам неабходнасць перапрацоўкі "Профілю камплектавання фонду аддзела беларускай літаратуры", новая рэдакцыя якога была зацверджана і ўведзена ў практыку работы ў 1997 г.

Такім чынам, якаснае, мэтанакіраванае фарміраванне інфармацыйных рэсурсаў немагчыма сёння без глыбокага асэнсавання кардынальных пераменаў апошніх гадоў. Лічыцца, што самая кароткая дарога да мэты — гэта тая, якую ты ведаеш. Таму актыўны, творчы пошук аптымальных метадаў працы камплектатара можа здзяйсняцца толькі пры пастаянным, уважлівым вывучэнні і аналізе сучаснага стану кнігавыдавецкай справы і кніжнага рынку Беларусі.

Summary

The main strategic role of activity of National library of Belarus is the collecting of all documents printed in territory of republic, and also devoted Belarus. The article is about the problems of acquisition of funds of the national documents.